

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТЕРЕОТИПИ В ДОСЛІДЖЕННІ МОВИ І ГЕНДЕРУ

Статтю присвячено лінгво-прагматичному гендерному аналізу в іспанській мові. Деякі стереотипи виявляються нездоланими для лінгвістів, які досліджують гендерні розбіжності. Оскільки ця тема є дискусійною і суперечливою, її дослідження потребує комплексного підходу.

Ключові слова: гендер, текст, комунікація, мовні стереотипи.

Статья посвящена лингво-прагматическому гендерному анализу в испанском языке. Некоторые стереотипы оказываются непреодолимыми для лингвистов, занимающихся выявлением гендерных различий. Поскольку данная тема порождает многочисленные дискуссии, ее изучение требует комплексного подхода.

Ключевые слова: гендер, текст, коммуникация, языковые стереотипы.

The article is devoted a lingvo-pragmatic gender's analysis in spanish. Some stereotypes appear insuperable for linguists, gender's distinctions engaged in an exposure. As this theme generates numerous discussions, its study requires complex approach.

Key words: gender, text, communication, language stereotype.

Мета дослідження полягає в дослідженні гендерних стереотипів в іспаномовному дискурсі.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку адекватних шляхів вивчення такого складного явища, яким є гендерні стереотипи в іспанській мові.

Розкрити значення того або іншого дискурсивного фактора, в цьому випадку фактора *гендер*, для інтеракції певного типу означає виявити за результатами мовленнєвої діяльності комунікантів тексту – в яких умовах і між якими комунікантами з якою метою відбулась комунікація, і також чому вони обрали саме ці, а не інші, потенційно можливі ізофункціональні засоби вербалізації відомостей в відповідних умовах інтеракції.

Гендер (соціокультурна стать) відноситься до найважливіших характеристик мовної особистості і визначається в сучасній лінгвістиці як конвенціональний ідеологічний конструкт, який містить в собі уявлення про те, що означає бути чоловіком і жінкою в певній культурі. Мова при цьому розглядається як несвідомий фон, який фіксує гендерні стереотипи, ідеали і цінності за допомогою аксіологічно не нейтральних структур мови, і як інструмент, що надає можливість відтворення гендерних змістів в соціальній практиці [1]. Гендерні стереотипи мають узагальнюючу функцію,

мета якої полягає в упорядкуванні інформації. Це афективна функція (протиставлення *свого* і *чужого*); соціальна функція (розмежування внутрішньо групового і поза групового), що веде до соціальної категоризації і виникнення структур, на які орієнтуються індивіди в повсякденному житті.

Гендерні стереотипи є особливим випадком стереотипу і являють собою культурно і соціально зумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки чоловіків і жінок і їхнє відображення у мові. Гендерна стереотипізація фіксується у мові, вона щільно пов'язана з вираженням оцінки і впливає на формування очікувань певного типу поведінки представників чоловічої або жіночої статі. Гендерні стереотипи спрощують реальну ситуацію, але в колективній свідомості вони закріплені дуже міцно і змінюються повільно. Згідно уявленням, жінка відіграє в суспільстві менш вагомую роль ніж чоловік. Уявлення про мужність і жіночість мають місце в кожній культурі, їм відводиться певне місце в обрядах, міфологічній свідомості. Разом з цим, стереотипізація і ціннісна шкала гендера не є однаковими в різних культурах. Вони, зазвичай, регламентовані: така регламентація стереотипізується, а потім функціонує в колективній свідомості за схемою *вірно/не вірно*. Однаковим діям людини в залежності від її статі надається різний зміст в різних культурах, один і той самий зміст знаходить різне вираження у вчинках. Таким чином, стереотип виконує роль програми поведінки. Соціокультурна обумовленість статі, її ретуалізація та інституціоналізація роблять правомірним вивчення гендерних стереотипів і їхнє відображення в мові. Кожній зі статей в певній культурі надається низка норм і оцінок, які регламентують гендерну поведінку. Ця регламентація відображається в мові як сталі сполучення, наприклад: жінка – це, перш за все, мати; чоловік – голова родини. Мова, таким чином, є одним з важливіших джерел знання про гендерну стереотипізацію і її зміни у часі.

Відхід від глобальних узагальнень і стереотипних трактувань чоловічої і жіночої мов П.Екерт і С.Мкконнел-Джине охарактеризували тезисом *думати практично, спостерігати локально*. В своїй роботі вчені аргументують необхідність дослідити взаємодію мови і гендеру в соціальних практиках місцевих спільнот, тим, що гендер не завжди можливо відокремити від інших аспектів соціальної ідентичності і відносин; він не завжди має однакові

значення в різних спільнотах і культурах; гендерні лінгвістичні маніфестації можуть варіювати в різних співтовариствах [2]. Розуміючи гендер як спосіб переживання інших соціальних статусів таких як клас, вік, а також менш очевидних соціальних якостей: амбіційність, атлетизм, музикальність, в основі яких знаходиться статевая належність, дослідники підкреслюють, що аналізувати гендер без врахування інших аспектів соціальної ідентичності означає *малювати з одним оком* [2:94]. З цим важко не погодитись. Гендер – це частина комплексної участі індивіда в житті певного соціуму і повинен досліджуватись в різних своїх проявах і разом з іншими аспектами соціального досвіду. Це підкреслює Д.Камерон, який вважає, що гендер потребує комплексного вивчення [3].

Гендерна лінгвістика, як новий напрямок у дослідженні мови, виникла не завдяки поширенню феміністського руху, а розвивалась в контексті актуальних для свого часу наукових парадигм і традицій. Ідеї французького структуралізму і постструктуралізму пов'язані з іменами Р.Барта, Ж.Дерріди, М.Фуко значно вплинули на формування сучасних підходів до вивчення мови і гендеру. Інтенсивний розвиток гендерної лінгвістики припадає на останні декади ХХ століття, цей факт пов'язаний з розвитком постмодерністської філософії і зміною наукової парадигми в гуманітарних науках.

Для гендерного дослідження в мовознавстві розмежування понять *біологічної статі* і *гендеру*, або *соціальної статі*, є принципово важливим. Бінарна опозиція розмежовує індивідів на чоловіків і жінок в обох випадках, але по-різному: *біологічна стать* констатує статева належність індивіда на фізіологічному рівні; гендер, в свою чергу, ідентифікує індивіда як представника своєї статі, тобто його/її повноцінність. Відмінність біологічної статі і гендеру дає можливість аналізу репрезентації статі в мові як культурного і соціального механізму. Термін *гендер*, який був введений у науковий оберт західними дослідниками в 70-ч роках пришлого століття для соціокультурної характеристики статі, зазвичай визначається через уявлення про сукупність тих або інших особливостей. Так, під поняттям *гендер* розуміють сукупність стереотипних уявлень про міжстатеві відмінності, зумовлені соціальними, культурно-історичними, релігійними і психологічними причинами, сукупність соціальних очікувань і норм, цінностей і

реакцій, які пов'язані з чоловічою і жіночою поведінкою.

З позицій соціального конструювання, гендер – це повсякденний світ взаємодії чоловічого і жіночого, який втілений в уявленнях, досвідах; це системна характеристика соціологічного порядку, від якої неможливо відмовитись. Завдання дослідника – з'ясувати, як створюється чоловіче і жіноче в цій взаємодії, яким чином воно підтримується і втілюється в соціальній практиці [4:150].

Під *практикою* розуміються ситуативні акти, які отримали певну інтерпретацію на базі даного контексту. Теоретичні моделі, які є релевантними для вивчення мови і гендеру в соціальній практиці, запропоновані П.Бурдье, Дж.Батлером, М.де Серто. Теорія П.Бурдье пояснює динаміку підтримки соціального порядку. Дослідник визнає роль індивіда в конструюванні знання, але більш його цікавить яким чином соціальні умови і досвід індивіда стримують його гіпотетично можливі дії і вчинки.

Традиційно соціолінгвістика виходила з положення, що саме гендер є причиною того, що чоловіки і жінки по-різному використовують мову (*я кажу так, бо я жінка/чоловік*). Перформативний підхід передбачає, що чоловіки і жінки використовують мову саме таким чином, для того, щоб бути (і сприйматися) представниками певної статі. Дослідники-прибічники даного підходу, вказують на те, що індивіди конструюють гендер по-різному в різних контекстах. При цьому, за Дж.Батлером, агентивність суб'єкта таким чином, реалізується через можливість мовленнєвого варіювання цитат.

Перформативність деякі лінгвісти пов'язують з поняттям стилю, маючи на увазі, що гендерні мовленнєві стилі не є уніфікованими і однорідними наборами лінгвістичних маркерів, а являють собою експлуатацію мовних ресурсів для передачі певних установок в конкретних ситуаціях. При цьому з'являється поняття стилістичної практики і констатується, що кожна дія – це стилістична дія, і наше будування самих себе є стилістичний пошук [5].

З введенням практики як основи взаємодії мови і гендеру змінилися питання дослідників. Замість питання *як говорять чоловіки і жінки?* сьогодні в колі наукових інтересів знаходиться питання які види ресурсів вони використовують? (або можуть використати), щоб уявити себе тим чи іншим типом чоловіків і жінок. Замість питання *як говорять про чоловіків і жінок?*, виникає

зацікавленість, які типи лінгвістичних практик виражають і підтримують певні гендерні ідеології і норми.

З точки зору гендерної лінгвістики мова як система і мовлення як реалізація мови отримують *гендерні параметри*. Помилковим було б вдаватися до крайності і вважати, що мова *закріплює* дискримінацію жінок або що існують специфічні жіноча і чоловіча *мови* як самостійні комунікативні системи. В мові, яка об'єктивно відтворює реальну дійсність, представлені сталі стереотипи, які склалися протягом багатьох століть, тому мова в загалі не може дискримінувати, або, навпаки, возносити. Що стосується живого мовлення, то в ньому в необхідних випадках здійснюється своєрідна заміна, в наслідок якої в чоловічій або жіночій комунікації з'являються в більшому або меншому ступенях певні фемінні або маскулінні ознаки.

Разом з цим, ці спочатку протилежні ознаки постійно взаємодіють між собою. Вивчення мови і мовлення в аспекті гендерної лінгвістики дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер в тій або іншій культурі; які норми поведінки, притаманні чоловікам і інкам, фіксуються в текстах різного типу; як змінюється уявлення про гендерні норми, про мужність і жіночість в часі; які стильові особливості можуть бути віднесені до переважно жіночих або чоловічих; як розуміються мужність і жіночість в різних мовах і культурах; яким чином гендерна належність впливає на засвоєння мови; з якими фрагментами і тематичними областями мовної картини світу вона пов'язана.

Гендерні стереотипи – це сформовані в культурі загальні уявлення про те, як дійсно поводяться чоловіки і жінки [5]. Виникнення гендерних стереотипів зумовлено тим, що модель гендерних відносин історично вибудовувалась таким чином, що статеві відмінності знаходились над індивідуальними, якісними відмінностями чоловіків і жінок. Гендерні стереотипи являють собою культурно і соціально зумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їхнє відображення у мові. Гендерна стереотипізація фіксується в мові, вона щільно пов'язана з вираженням оцінки і впливає на формування очікувань від представників тієї або іншої статі певного типу поведінки [5:66].

В останні декади картина динамічно змінювалась. Проблема знаходиться в тому, що ці зміни відбуваються нерівномірно в різних

культурах і в різних мовних системах, по-різному сприймаються представниками різних лінгвокультур і по-різному інтерпретуються в мовній етнокультурній свідомості. Звідси стає очевидною необхідність вивчення гендерних стереотипів в межах однієї культури. В країнах Латинської Америки расовий фактор в міжособистісних відносинах традиційно відіграє дуже важливу роль.

Лінгвогендерний підхід дозволяє також встановити, за допомогою яких лінгвістичних механізмів стає можливою маніпуляція гендерними стереотипами. В межах гендерної лінгвістики стає можливим, крім того, проаналізувати закріплення в мові стереотипних уявлень про статус і соціальні ролі чоловіків і жінок. Не менш важливим також при лінгвістичному аналізі тексту художнього твору звернути увагу на те, що перед нами не безстатеві літературні герої, а персонажі-чоловіки і персонажі-жінки з характерною для них психологією, і тому з притаманними їм особливостями мовленнєвого спілкування. Чоловіче начало багатьма авторами трактується як те, що розпочинає, а жіноче – як, те, що сприймає; перше – ініціативне, друге – рецептивне, перше – динамічне, друге – статичне. В багатьох культурах, зокрема в іспаномовній латиноамериканській, основний вплив на формування гендерних стереотипів суттєво вплинули патріархальна свідомість і християнська релігія, наслідком чого було підпорядковане положення жінки, невизнання її повноцінною особистістю, уявлення про її більш низький інтелектуальний і моральний рівень.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей функціонування гендерних стереотипів, просунути дедалі у встановленні розкриття цього лінгвістичного феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / Алла Викторовна Кирилина. – М. : Изд-во “Институт социологии РАН”, 1999. – 180 с.
2. Eckert P. Language and gender / Penelope Eckert, Sally McConnel-Ginet. – NY. : Oxford University Press, 2003. – 165 p.
3. Cameron D. The feminist critique of language / Deborah Cameron. – L. : Macmillan and New York : St Martins Press, 195p.
4. Коноплева Н. А. Гендерные стереотипы / Наталия Александровна Коноплева // Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация–XXI век, 2002. – 65 с.
5. Батлер Дж. Гендерное беспокойство / Дж. Батлер // Антология гендерной теории / сост. : Е. Гапова, А. Усманова. – Минск : ПроPILEI, 2000. – С. 297–346.